
ՑԻՆԻԶՄԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՍՈՑԻՈՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

ԼԵՎՈՆ ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆ

Մարդու սոցիալականացման պատմության ընթացքում հաճախ լինում են ժամանակաշրջաններ, երբ պատմական, մշակութային, սոցիալական, քաղաքական, տնտեսական ինչ-ինչ վայրիվերումների հետևանքով ձևախեղվում են կեցության իմաստային կողմնորոշիչները: Այդպիսի ժամանակաշրջաններն ընդունված է անվանել ճգնաժամային, երբ գոյություն ունեցող սոցիոմշակութային արժեքները լինում են կեցությունից այնքան հեռացած, որ այլևս չեն բավարարում իրականության նկատմամբ մարդկանց կենսադիրքորոշումների անսասանությանը: Նման իրավիճակներում ինչպես առանձին մարդիկ իրենց անհատական կյանքի դրամայում, այնպես էլ հասարակությունները սոցիալական պատմության բեմահարթակում թերահավատությամբ են լցվում ոչ միայն սոցիալական իրականությունը կառուցարկող վերանձնային և ճշմարտության աստիճանի հասցված սոցիոմշակութային արժեքների նկատմամբ, այլև կասկածի տակ են դնում վերջիններիս գոյության «իրավունքը»: Սոցիալական իրականության գնահատման և վերաբերմունքի դրսևորման այս մոտեցումը մեծապես նպաստում է ցինիզմ կոչվող երևույթի ձևավորմանն ու տարածմանը:

Ժամանակակից արևմտյան մոդելի հասարակությունների (որոնց ձգտում է նմանակել նաև մեր հասարակությունը) բոլոր սոցիալական շերտերի (սկսած քաղաքական և տնտեսական համակարգերի ընտրանուց մինչև առօրեականության միջինացված ներկայացուցիչները) ամենօրյա մտածողության և կենսափիլիսոփայության կառուցվածքում ահագնացող տեմպերով լայն տարածում է ստանում բարոյականության և «հասարակական դաշինքի»՝ համակեցության խաղի կանոններից բխող վարքի ընդհանուր նորմատիվ համակարգի նկատմամբ ծայրահեղ հեզմական, մերժողական, ցինիկ վերաբերմունքը: Ժամանակակից ցինիզմը գիտակցության վիճակ է, որը հաջորդում է արդիականացման լուսավորական նախագծի իրականացմանն ու դրա հենքի վրա ձևավորված գաղափարախոսությունների ձախողմանը:

Սկսած 17-18-րդ դարերից, երբ բուրժուական հասարակությունն այլևս բանականությունը հայտարարեց մարդկային պատմության առաջնաշարժիչ, իսկ որպես սոցիալական իրականության կազմակերպման գործառութային մեխանիզմներ ընտրեց ռացիոնալության, գործնապաշտության և իրապաշտության սկզբունքները, տեղի ունեցավ հասարակության հակադիր բևեռներում գտնվող սոցիալական շերտերի կենսափորձի և կենսադիրքորոշումների միաձուլում: Մինչ այդ միմյանց նկատմամբ ծայրահեղություններ համարվող երևույթները տարրալուծվեցին մի ընդհանուր զանգվածի մեջ: Ժամանակի ընթացքում ձևավորված ընկերվա-

րական դերային-դասային արժեհամակարգերը փոխակերպումների ենթարկվեցին՝ վերածվելով ընդհանուր հասարակական նորմատիվ համակարգերի: Հասարակական հարաբերությունների փոխակերպման ակունքներում գտնվող արդիականացման լուսավորական նախագիծը խնդիր դրեց ժամանակի իշխանական հարաբերությունների, հասարակական ավանդույթների և կղերական նախապաշարմունքների քննադատության միջոցով իրագործել բուրժուական հեղափոխություն, որը կլինեի սոցիալական հարաբերությունների կառուցարկման կատարելագործված և ներդաշնակ հանգրվան՝ հիմնված բանականության սկզբունքների վրա: Լուսավորականությունը վեհացված սոցիոմշակութային արժեքներ հայտարարեց բանականության, արդարության, հավասարության, ազատության, ճշմարտության գաղափարները: Արդիականացման նախագծի ուրվագծման նախապայման ընտրվեց գաղափարախոսությունների քննադատության մեթոդը: Քննադատական մտածողությունը սոցիալականության խնդիրներով զբաղվող տեսաբանների համար սկսեց գերակայող դեր կատարել (Վոլտեր, Ռուսո, Դիդրո, Կանտ և այլք): Քննադատության միջոցով մերկացվում էին ոչ բանական մեթոդների հենքի վրա ձևավորված տեսակետները, շահերը, մոտեցումները, տեսլականները և այլն:

Սակայն պատմական և սոցիալական զարգացումների բերումով (կամ «ճակատագրի հեգնանքով») գաղափարախոսությունների քննադատության վրա ձևավորված լուսավորականության արդիականացման նախագիծն ինքնին վերածվեց գաղափարախոսության՝ մարքսիզմ, պոզիտիվիզմ, ֆաշիզմ, լիբերալիզմ, սոցիալիզմ, ժողովրդավարություն և այլն՝ պահպանելով գաղափարախոսությունների քննադատման և մերկացման լուսավորականությունից եկող իներցիան, ինչն էլ իր հերթին նպաստեց արդիականացման նախագծի հենքի վրա առաջացած գաղափարախոսությունների ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական ձախողմանը, քանի որ մերկացվում էին լուսավորականության գաղափարական հենասյուներ համարվող վերը նշված սոցիոմշակութային արժեքները՝ վերջիններս ներկայացնելով որպես իրականությունից օտարված և արհեստածին գաղափարներ: Լուսավորական գաղափարների և արժեհամակարգի՝ կեցությունից օտարվածությունը հետարդիականության համար հիմք է նախապատրաստում պատմության ընթացքում վեհացված անդրանցական սոցիոմշակութային արժեքները ժխտողական և հեգնական մեկնաբանությունների ենթարկելու: Բանն այն է, որ հասարակություններում, որտեղ սոցիալական կեցության կազմակերպման ընթացքում կեղծիքն ու գաղափարախոսության աստիճանի հասցված համահասարակական իդեալները սկսում են թելադրող դեր կատարել, մարդիկ արդեն տենչում են ոչ թե իրական արժեքային ճշմարտությունների, այլ մերկացված ճշմարտությունների՝ այդպիսով տոգորվելով մերժողական ցինիզմով: Ինքնին վերցրած՝ ժամանակակից ցինիզմը կարելի է բնութագրել որպես լուսավորված կեղծ գիտակցություն¹, այսինքն՝ գիտակցության այնպիսի վիճակ, երբ քննադատական դիտանկյունները քննադատվող երևույթների հետ հայտնվում են նույն տրամաբանական և արժեքաբանական տարածությունում:

¹ Стен Слотердайк П. Критика цинического разума. Екатеринбург, 2001, էջ 22:

Սակայն ցինիզմն ամենևին էլ միայն հետարդիականությունը բնութագրող երևույթ չէ: «Համակարգված ճշմարտությունների» փիլիսոփայական քննադատությունը մշտապես ուղեկցել է մարդկային մտքի կեցությանը: Ժամանակակից ցինիզմը՝ իր ծաղրական ավանդույթներով, բխում է անտիկ հունական կինիզմի ակունքներից: Կինիզմը՝ որպես փիլիսոփայական համակարգ, ձևավորվել է անտիկ ստրկատիրական Հունաստանում, իսկ որպես կենսադիրքորոշում՝ եղել է իդեալիստական, ռացիոնալիստական գաղափարների նկատմամբ ժխտողական փիլիսոփայություն, կասկածանքով է վերաբերվել կրթության և սոցիալականության բացարձակացված գաղափարներին, հանդես է եկել պետականության և բարոյականության մասին ընդունված պատկերացումների քննադատությամբ²: Կինիզմը, փաստորեն, անտիկ ցինիզմի արտահայտման համակարգ էր, որն իր գործառության և նպատակադրական գործոններով տարբերվում է ժամանակակից ցինիզմից: Չնայած կինիզմի ներկայացուցիչները՝ Դիոգենեսը, Անտիսթենեսը և այլք, դրսևորում էին հակահասարակական վարքի ձևեր, սակայն նրանց՝ հրահրող և սոցիալական նորմերը «սադրող» գործողություններն ուղղված էին հենց սոցիոկեցության հիվանդությունների ախտանշմանն ու բուժմանը: Կինիզմների ցինիկ կենսադիրքորոշման մեջ գոյություն ունեին դաստիարակչական, բարոյախրատական գործոններ: Եթե Դիոգենեսն ապրում էր տակառի մեջ ու իր կարիքները հրապարակավ էր հոգում, ապա նա դրանով ոչ թե փորձում էր Աթենքի հանրությանը պարզապես ծաղրանքի ենթարկել, այլ իր հակասոցիալական արարքներով ցույց էր տալիս գոյություն ունեցող սոցիալական նորմերի արհեստականությունն ու կեղծությունը: Կինիզմը թշնամանքով էր լցված ժամանակի ստրկատիրական հասարակարգի սոցիալական հարաբերությունների որպիսության նկատմամբ: Այդպիսով՝ կինիզմը համարվում էր սոցիալական ստորին շերտերի կենսափիլիսոփայություն³: Նրա հայացքն ու ծաղրանքը ուղղված էին հասարակության ստորին շերտերից դեպի վերին շերտերը՝ ի տարբերություն ժամանակակից ցինիզմի, որը հատուկ է հետարդիական սոցիումի բոլոր խմբերին: Եթե անտիկ նախահարձակ կինիզմը ժամանակի իդեալիստական տեսությունների ժողովրդական հակաթեզն էր, ապա ժամանակակից ցինիզմը՝ արդիականության գերակայող Մեծ տեսությունների իդեալականացված հակաթեզն է:

Արդիականության համատեքստում ցինիզմը կարելի է բնութագրել մի շարք գործառության և ֆենոմենոլոգիական առանձնահատկություններով: Որպես սոցիալականության նկատմամբ ձևավորված կենսադիրքորոշում՝ ցինիզմը բարոյահոգեբանական, սոցիալ-քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, սոցիալ-մարդաբանական, մի խոսքով՝ սոցիոմշակութային երևույթ է: Դրսևորման կոնկրետ ձևերով սոցիոմշակույթը կանոնների, ավանդույթների, որոշումների բարդ կազմավորում է, որով կարգավորվում են սոցիալական սուբյեկտների տնտեսական, իրավական, սոցիալական, բարոյական, տեղեկատվական, քաղաքական, գեղագիտական հարաբերությունները,

² Տե՛ս **Нахов И. М.** Кинизм и цинизм. Отжившее и живое. М., 1987, էջ 231-245:

³ Տե՛ս **Нахов И. М.** Антология кинизма. М., 1984, էջ 11:

որն էլ ընդհանուր առմամբ ապահովում է մարդու սոցիալականությունը⁴:

Մասնագիտական վերլուծություններում ցինիզմը բնութագրվում է որպես բարոյահոգեբանական երևույթ: Որոշ իմաստով կարելի է ասել, որ այն բարոյականության ընդունված նորմերի նկատմամբ նիհիլիստական և ժխտողական աշխարհընկալման ծն է: Բարոյականության մակարդակում ցինիզմը հատուկ է այն մարդկանց, որոնք հուսահատված են սոցիալական անարդարություններից և բարոյական նորմերի պատրանքային երևութականությունից: Ընկերվարական կեցությունից բխող ոգու և հոգու անհաշտության պայմաններում, որպես գոյության ինքնարդարացման ապաստարան, մարդն ընտրում է կենսափիլիսոփայության ցինիկ մոտեցումները: Թեև ցինիզմն ինքնին անբարոյականության որոշակի տարրեր պարունակող երևույթ կամ կենսադիքորոշում է, սակայն ցինիկ կարող է դառնալ միայն այն մարդը, ով բարոյականության, «մարդկայության», սոցիալական իրականության մասին կանխավ ունեցել է վեհացված և իդեալականացված պատկերացումներ: Բարոյականությունից և սոցիալականությունից մարդու մտացածին ու վեհացված սպասումները՝ սահմանային իրավիճակներում բախվելով սոցիոկեցության դիմակազերծված էությանը, վերածվում են իրենց հակադրություններին: Միայն լուսավորյալը կարող է նկատել սոցիալականության խավարամտությունը, միայն բարոյական մարդը կարող է բարոյագրվել, միայն խիղճ ունեցողը կարող է խիղճը կորցնել, հույս ունեցողն է, որ կարող է հուսահատվել: Իրականությունից հիասթափությունը բարոյապես անելանելի վիճակում հայտնված մարդուն ստիպում է «վրեժ լուծել» կեցության անկատարությունից, սակայն ոչ թե վերջինս քննադատության կամ փոխակերպման ենթարկելու միջոցով, այլ իրականության միջազերծված, առօրեականացված, մերկացված էությունը ծաղրելու միջոցով: Այս իմաստով էկզիստենցիալ երկվության վիճակում հայտնված մարդու ինքնարտահայտման և սոցիալական լարվածության լիցքաթափման եղանակներից մեկը ցինիզմն է: Այն, ըստ է. Բերգլերի, մարդու հոգեկան վիճակներից մեկն է, որտեղ նա զգայությունների ուժգին երկվության ազդեցության ներքո (ատելություն-սեր, հարգանք-արհամարհանք և այլն) իր համար հնարավորություն է ստեղծում հույզերն արտահայտելու միջոցով ազատվելու դրանցից: Յետևաբար, ցինիզմը պաշտպանական գործառույթ է կատարում և հայտնվում է ներտրիկ, հիստերիկ, մելանխոլիկ հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների շարքում և ինչ-որ իմաստով ունի անգիտակցական բնույթ⁵: Ցինիկը «հարձակվում» է արտաքին աշխարհի վրա՝ փորձելով հաղթահարել ներքին էկզիստենցիալ խնդիրները: Նա հարվածներ է հասցնում ուրիշներին՝ նկատի ունենալով, սակայն, սեփական խիղճը: Պետք է նկատել, սակայն, որ սոցիոկեցությունում առկա հակասությունների նկատմամբ ցինիկի ներքին ընդվզումը, որպես կանոն, գիտակցական է: Բանն այն է, որ մարդու գիտակցական իրականությունը հակադրվում է ներքին ենթա-

⁴ Տե՛ս **Է. Ա. Զարությունյան**, Վարքի սոցիոմշակութային շարժառիթների մարդաբանական բնութագիրը, «Անցումային հասարակություն. սոցիոմշակութային փոխակերպումներ», պրակ 5, Եր., 2008, էջ 13:

⁵ Տե՛ս **Bergler E.** The psychology of stupidity, Universities press, New York, 1999, էջ 45:

գիտակցական իրականությանը, արտաքին բարոյականության (սոցիալական վարք) հակասականությունը ընդհարվում է ներքին բարոյականության (խիղճ) պատկերացումների հետ: Երբ ցիմիկը պաղ սառնասրտություն է ցուցաբերում հասարակության անբարոյականացման նկատմամբ, դրանով նա փորձում է թմրեցնել իր ներքին խիղճը, անզգայանալ արտաքին աշխարհի անարդարությունների ու կեղծիքների գիտակցման նկատմամբ: Ցինիզմի ենթակայական անտարբերությունն ու անխռովությունը համահասարակական բարոյականության անկման արտահայտման չափանիշ են միայն:

Սոցիալ-մարդաբանական տեսանկյունից ժամանակակից հասարակությունը կարելի է բնութագրել որպես անհատացված հասարակություն: «Անհատացված հասարակությունը սոցիումի կազմակերպման այնպիսի համակարգ է, որն ամեն կերպ փորձում է տնտեսել, խնայել սպառման ժամանակը, ինչով էլ պայմանավորված՝ անշեղորեն արժեզրկվում են կյանքի և մարդկային հարաբերությունների այն ոլորտները, որոնք այս կամ այն կերպ կարող են կապված լինել ժամանակի «ավելորդ», պրագմատիկ նշանակություն չունեցող ծախսումների հետ»⁶: Անհատացված հասարակության պայմաններում ժամանակակից մարդու Ես-ի գիտակցման մակարդակը երկատված է: Մի կողմից մարդն առնչվում է իր բնականության գիտակցությունն ունեցող Ես-ի, իսկ մյուս կողմից՝ հասարակության վարժեցրած, սոցիալականացված Ես-ի հետ: Ես-ի գիտակցման գաղափարը որոշակի ծրագրավորման (սոցիալական, քաղաքական, բարոյական, էմպիրիկ և այլն) հետևանք է, որը մարդու մեջ ընթանում է պարզ ընկալման և անդրադարձման երկու փուլերով: Պարզ ընկալման փուլում մարդն իրեն ընկալում է իր ծրագրավորված տեսքով, այսինքն՝ նույնականանում է իր բարոյական, սոցիալական, մշակութային դաստիարակության հետ, ինքն իրեն գիտակցում է այնպես, ինչպես իրեն ձևավորել է շրջակա սոցիալական աշխարհը (ընտանիք, դպրոց և այլն): Անդրադարձման փուլում մարդն արդեն գիտակցում է իր վարքի ծրագրավորված լինելը, իր գործողությունների գործառույթային մեխանիզմներին հարմարեցվածությունը և սկսում է նշմարել իր սոցիալականությունը: Մարդը, իհարկե, բնականի և սոցիալականի միասնություն է, սակայն բնականության մասին պատկերացումները նույնպես ձևավորվում են որոշակի սոցիալականացման հետևանքով:

Սոցիոմշակութային առումով էվոլյուցիայի ենթարկված արդի հասարակություններում արդեն իսկ դժվար է տարբերակել, թե ինչը կարելի է համարել բնականից տրված, ինչը՝ սոցիալականից: Լուսավորականությունից եկող քննադատական հակազդեցության իներցիայով ժամանակակից մարդը կասկածամտությամբ է վերաբերվում իր սոցիալական էությանը, իրեն բնութագրող ամեն մի երևույթ վերագրում է սոցիումի կողմից սեփական Ես-ի վարժեցմանը, ծրագրավորմանն ու շահագործմանը: Հասարակությունը համակարգի վերարտադրման համար ամեն մի առանձին մարդու օժտում է դերային որոշակի գործառույթներով, որոնց միջոցով

⁶ **Գ. Ա. Սողոմոնյան**, Անհատն ընդդեմ քաղաքացու, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», «Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», 135.4, 2011, էջ 7:

տարբերակվում են սոցիալական դասերը, տարիքային խմբերը, սեռային հարաբերությունները և այլն: Անհատացված հասարակություններում հանրային բոլոր արժեքները հանգեցվում են անհատական արժեքներին: Այսինքն՝ կիրառելի և գործածելի են դառնում սոցիալական տարածության այն կառուցարկիչները, որոնք կոչված են ծառայելու ոչ թե հասարակության, այլ անհատի շահին: Սոցիալական կյանքում մարդը մշտապես գործ ունի տրվածությունների և ճակատագրի հետ: Որպես տրվածություններ՝ մարդու ճակատագրին վերաբերող ֆենոմենները՝ սեռականությունը, ազգային պատկանելությունը, ընտանեկան ծագումը, սրբազանացվում են: Չնայած այն հանգամանքին, որ նշված երևույթներին, սկսած դեռ լուսավորականության շրջանի այնպիսի մտածողներից, ինչպիսիք են Ռուսոն, Դիդրոն և այլք, տրվել են սոցիալականությունից բխող երևույթների կարգավիճակ, ընդհանուր մտածողության մեջ դրանք դիտարկվել են որպես անփոփոխ երևույթներ, և մարդու կյանքը կառուցարկվել է այդ ֆենոմենների որպիսության հենքի վրա: Տեղեկատվական հասարակության ձևավորումից ի վեր, երբ առաջացավ ընկերվարական հարաբերությունների հաստատման մի նոր տարածություն, ինչպիսին է համացանցը, սոցիալական կենսական տարածություններում մարդիկ հնարավորություն ստացան գոնե վիրտուալության մակարդակում (արդեն նաև՝ իրական կյանքում) ընտրելու իրենց սեռը, տարիքը, մաշկի գույնը: Արդեն կասկածանքով վերաբերվելով բնության կողմից սահմանված կարգերի արդարացիությանն ու ճշմարտությանը՝ մարդիկ իրենց համար «ստեղծում» են նոր ճշմարտություններ: Սոցիալական իրականության կառուցարկման վիրտուալ տարածությունում մարդիկ, կարծես փոխադարձ կեղծիքի քողարկման հարցում համաձայնության գալով, կամայականորեն սկսում են հավատալ դիմացինի ընտրած ճակատագրի իսկությանը, քանզի դրանով նրանք հնարավորություն են ստանում կերտելու սեփական ճակատագիրը: Հեզմանքով վերաբերվելով բնական ճշմարտություններին՝ նրանք որպես հոգեբանական և էկզիստենցիալ փրկության հանգրվան են դիտում այն սոցիալական տարածությունները, որտեղ հնարավոր է հաղթահարել բնության կողմից տրված «անարդարությունները»: Վիրտուալությունը ժամանակակից ցինիզմի արտահայտման իդեալական հանգրվանի է վերածվում, քանզի ցանցային աղմուկի քողի տակ մարդիկ հնարավորություն են ստանում հավատալու և հավատացնելու ցանկալի բնականության սեփական ճշմարտացիությանը: Երբ նախկին սոցիալական դերերը, նոր սոցիոմշակութային պայմաններից ելնելով, այլևս չեն բավարարում մարդկանց և չեն համապատասխանում կենսադիրքորոշման նոր մարտահրավերներին կյանքի կազմակերպման ավանդական և ընդունելի համարվող նոդելները հայտնվում են սոցիալականության լուսանցքում: Ցինիզմը բարոյական արդարացման հնարավորություն է տալիս այն մարդկանց, ովքեր այս կամ այն պատճառով (հոգեբանական, սոցիալական, ֆիզիոլոգիական, քաղաքական, մշակութային, տնտեսական և այլն) դժգոհ են իրերի՝ գոյություն ունեցող դրությունից, սակայն, չիմանալով իրենց դժգոհության հստակ պատճառները և չկարողանալով տալ վերջիններիս փիլիսոփայական սահմանումները, համաձայնության են գալիս դրանց

մերժման, կեղծման՝ ցինիզմի միջոցով:

Արդյունաբերական տնտեսակենտրոն հասարակություններում դրամատիրական սոցիալական հարաբերությունների միջոցով նյութական-արժեքային աշխարհը ներխուժում է հոգևոր-արժեքային աշխարհ՝ վաճառքի ենթակա դարձնելով այն ամենը, ինչը, թվում է, ոչ մի առնչություն չպետք է ունենար ապրանքի հետ (արժանապատվություն, համոզմունքներ, սկզբունքներ): Տնտեսական ցինիզմի ֆենոմենոլոգիական հատկությունները դրսևորվում են տնտեսությունը կառուցարկող երկու հիմնական գործոնների՝ փողի և աշխատանքի մասին պատկերացումներում:

Տնտեսական ցինիզմի պայմաններում միակ բացարձակացված արժեք է դառնում փողը: «Փողի տարածումը և դրամաշրջանառության կտրուկ աճը նպաստում են նպատակառացիոնալ աշխարհընկալմանը, ինչը նպաստում է այն բանին, որ մարդկային ցանկացած իռացիոնալ պրակտիկա ընկալվում է որպես լուսանցքային»⁷: Իրականությունը ռացիոնալացվում է, և գերնպատակ է դառնում փողի, կապիտալի բազմացումը: Ստեղծված պայմաններում բարոյագրկվում են այն բոլոր վեհացված գաղափարները, որոնք առերևույթ կապ չունեն տնտեսական բարգավաճման գործունեության հետ: Այնտեղ, որտեղ մարդկային կեցության գնահատման միավորը և չափանիշը համարվում է փողը, անմիջականորեն ի հայտ են գալիս իրականության իդեալականացման նկատմամբ ցինիկ-մերժողական դրսևորումներ: Եթե ապրանքի կարելի է վերածել նույնիսկ վերանձնային արժեքները, ապա կարելի է գնել նաև ճշմարտություններ. բավական է իմանալ ճշմարտության արժեքին համապատասխանող նյութական գինը: Ըստ Ջիմմեյլի՝ այնտեղ, որտեղ փողի տնտեսական արժեքն ընդունակ է ապրանքաշրջանառության մեջ ներքաշելու արտատնտեսական այնպիսի արժեքային երևույթներ, ինչպիսիք են արժանապատվությունը, առաքինությունը, հոգու գեղեցկությունն ու առողջությունը, փողն ի վիճակի է դառնում կատարելու նաև արտատնտեսական գործառույթներ, ինչպիսին է, օրինակ, գայթակղությունը⁸: Գայթակղման հասարակության պայմաններում սոցիալական փոխհարաբերությունները վերածվում են սոցիալականացված ապրանքափոխանակման հարաբերությունների: Եթե անգամ հնարավոր է դառնում գնել կամ կաշառել սոցիոնշակութային այնպիսի երևույթներ, ինչպիսիք են իրավունքը, ազատությունը, սերը և այլն, ապա վերջիններս այլևս իմաստագրկվում են որպես իդեալականացված, վերանձնային արժեքներ, որն էլ դրանց նկատմամբ ցինիկ տրամադրվածությունների հիմք է նախապատրաստում: Փողի ցինիկ գործառույթը բացարձակ վեհացված արժեքները չարչիական առևտրի մեջ ներքաշելու ունակությունն է:

Ցանկացած սոցիալ-տնտեսական համակարգ գործառում է համակարգի անդամների կատարած որոշակի գործառութային աշխատանքի շնորհիվ: Սոցիալ-տնտեսական համակարգի կառուցվածքը և մարդու գո-

⁷ **Գ. Ա. Սողոմոնյան**, Փողը որպես ռացիոնալության փոխակերպումների սոցիոնշակութային որոշարկիչ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», «Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», 132.4, 2010, էջ 18:

⁸ Տես **Зиммель Г.** Философия денег. Теория общества: фундаментальные проблемы. М., 1999, էջ 56:

յապահպանման բնագոյն ինքնին մարդուն մղում են աշխատանքի: Կենսագործունեության ապահովման համար նա ստիպված կատարում է որոշակի կառուցվածքային գործառնություններ: Պատմության ընթացքում տնտեսական ֆորմացիաների հաջորդման հետևանքով մշտապես փոխակերպվում է նաև մարդու աշխատանքի բնույթը: Իր մարմնականության փաստից ելնելով՝ մարդը մշտապես ծառայում է մարմնական կենսագործունեության ապահովմանը: Մարդկանց միայն մի փոքր խմբի է հաջողվում ինչ-ինչ պատճառով առանց աշխատելու կուտակել ազատ ժամանակի մեծ քանակություն, որի ընթացքում նրանք հնարավորություն են ստանում զբաղվելու մտավոր գործունեությամբ: Մարդկության մնացած մասի համար հարկադրական աշխատանքը դիտվել է որպես բնականության օրինաչափություն: Սակայն արդյունաբերական հասարակություններում տնտեսության ավտոմատացման շնորհիվ մարդիկ ձեռք են բերում ազատ ժամանակի մեծ քանակություն: Վերջինիս առաջացրած կեցության ծանծրայից հաղթահարելու և դատարկված ժամանակը լցնելու համար ձևավորվել է զվարճանքների կազմակերպման ժամանակակից հսկայական արդյունաբերությունը: Արդեն իսկ ունենալով զվարճանքի և աշխատանքի երկընտրանք՝ ժամանակակից մարդը տենչում է առաջինին, սակայն հարկադրված է անել նաև երկրորդը: Տնտեսական ցինիզմի գլխավոր դրույթն այն է, որ մարդն իր կեցությունը ստիպված կրում է որպես դժվարին մի փորձություն, որ, անկախ իրականության գիտակցման և մեկնաբանման հանգամանքից, այն պետք է ապրվի, հաղթահարվի: Սակայն նույնիսկ հաղթահարման դեպքում մարդուն որևէ հաղթական մրցանակ չի սպասվում. պարզապես մարդը հասնում է իր կեցության վերջնակետին՝ մահվանը: Իսկ եթե իրականությունը զուտ գոյությունն ապահովելու մրցավազք է, ապա իդեալականացված սոցիոմշակութային արժեքներն այլևս գրավիչ չինել չեն կարող: «Զվարճացող մարդը» ձգտում է, որքան հնարավոր է, շատ հաճույքներ սպառել և, որքան հնարավոր է, քիչ ժամանակ վատնել արժեքների արտադրանքի համար: Մարդն արդեն հնարավորություն ունի անվերջ տրվելու իր ցանկությունների տարփանքին, սակայն հասարակության տնտեսական կառուցվածքը մարդուն հարկադրում է աշխատանքի: Իրավիճակը մարդուն վերածում է սոցիալական ցինիկ տեսակի, որն արհամարհանքով է լցված աշխատանքի նկատմամբ, սակայն, իր գոյության փաստից ելնելով, գտնվում է անելանելի վիճակում, շարունակում է գործառնել որպես հասարակական մեխանիզմի մի մասնիկ: Անելանելիության և անբավարարվածության խաչմերուկում ցինիզմը վերածվում է մարդու սոցիոկեցության կենսադիրքորոշման ամենաազդեցիկ բաղադրիչի:

Ժամանակակից արևմտյան մոդելի հասարակություններն ընդունված է կոչել նաև «գիտահենք հասարակություններ», որտեղ գիտելիքը իշխանության իրականացման գործառնություններ է կատարում: Ներկայիս քաղաքակրթության բնորոշ գծերից մեկն էլ այն է, որ տնտեսական պաշարների շուրջ համախմբված հասարակություններին փոխարինելու է գալիս տեղեկատվության և գիտելիքի շուրջ համախմբված հասարակությունը⁹: Բանն

⁹ Տե՛ս **Է. Ա. Գարությունյան**, Համոզմունքների գերակայության օրենքը / Անցումային հասարակություն. սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, պրակ 8, Եր., 2011, էջ 8:

այն է, որ սկսած 19-րդ դարի պոզիտիվիստական մտածողներից՝ գիտելիքը դիտվում է արդեն ոչ թե որպես բնության և սոցիումի ճանաչողության, այլ բնության և հասարակության վրա գերիշխանություն ունենալու գործոն: Բնագիտական գիտություններից մինչև հումանիտար և հասարակական գիտությունները սկսում են ծառայել մարդու կողմից բնության կամ մարդկանց վրա իշխանություն ունենալու հնարավորությունների բացահայտմանը: Երբ գիտելիքն սկսեց պոզիտիվիստական գործառույթներ կատարել, գիտությունը ճանաչվեց որպես «չարից և բարուց» անդին գտնվող երևույթ, որն արդեն անտարբեր էր գիտելիքի գործածության հետևանքով առաջացած սոցիալական, բարոյական, մշակութային, մարդաբանական խնդիրների նկատմամբ: Չարը և բարին կերպարանափոխվում են, և նա, ով տեսնում է չարի և բարու նույնասեռությունը, ձեռք է բերում աշխարհի պատկերման ողբերգական տեսություն, որն ընդունված է կոչել «ցինիզմ»¹⁰: Գիտահենք հասարակությունների պայմաններում բարոյականությանը, սոցիոմշակութային արժեքներին, սոցիալական նպատակներին վերաբերող երևույթները համարվում են գաղափարախոսական, այսինքն՝ բանականությունը նպատակային կերպով օգտագործվում է նախապես տրված ինչ-ինչ կամային ցանկությունների իրագործման համար: Ուստի ժամանակակից հասարակությունների սոցիալ-քաղաքական համակարգերը դառնում են հետգաղափարախոսական, քանզի ձեռք բերելով օբյեկտիվիստական, գործնապաշտական, իրատեսական հատկանիշեր՝ դրանք վերածվում են ռացիոնալացված կառուցվածքների: Այսուհետ ոչ թե ուտոպիստական իդեալներն են կառավարում հասարակության կենսագործունեությունը, այլ գործնական, տեղային, իրապաշտական հաշվարկները: Գիտելիքը վերածվում է սոցիալ-քաղաքական ֆենոմենի, քանզի կառուցարկում է նաև սոցիումի իշխանական գործառույթները:

Ֆրանսիացի հայտնի հետստրուկտուրալիստ մտածող Ֆուկոն նկատում է, որ գիտահենք հասարակության պայմաններում գիտելիքը իշխանություն է արտադրում, իսկ իշխանությունը՝ համապատասխան գիտելիք¹¹: Իսկ եթե գիտելիքը ծառայեցվում է իշխանության կայացման նպատակներին, ապա սոցիոկեցությունը կառուցարկող ֆենոմենների օրինաչափությունների ու գործառույթների ճանաչողության դեպքում կարելի է դրանք կիրառել հավերժ մարդկային կամք առ իշխանությունը բավարարելու համար: Ուստի ցինիզմը սոցիալ-քաղաքական մակարդակում կատարում է ոչ թե իշխանության նկատմամբ հեզմանքի և քննադատության գործառույթ, ինչպես դա անում էին անտիկ կինիկները, այլ վերածվում է իշխանության գործիքի, որովհետև ժամանակակից ժողովրդավարական և ամբողջատիրական հասարակությունների գերակայող գաղափարախոսությունները արդեն իսկ այն ներառել են իրենց գործառնման մեխանիզմների գործիքների շարքում¹²:

Որպես ժամանակակից սոցիալ-քաղաքական ցինիզմի նախատիպ՝ Սլոտերդայկը ներկայացնում է Դոստոևսկու՝ Մեծ Զավատաքննիչի օրինա-

¹⁰ Տե՛ս **Слотердайк П.**, նշվ. աշխ., էջ 202:

¹¹ Տե՛ս **Фуко М.** Воля к истине. М., 1996, էջ 106:

¹² Տե՛ս **Жижек С.** Возвышенный объект идеологии. М., 1999, էջ 18-19:

կը¹³: Մեծ Հավատաքննիչի սոցիալական, մարդաբանական, քաղաքական, կրոնական, բարոյական հայացքները, ըստ էության, արտահայտում են մարդու սոցիալականացման պատմության հավերժական հարցերի ցինիկ-իրատեսական լուծումները: Մարդկային էության մասին նրա հոռետեսական (իրատեսական) պատկերացումները ցույց են տալիս, որ մարդն ամենևին էլ լուսավորականության պատկերած բանականություն և ազատություն տենչացող էակը չէ, այլ ընդհակառակը. բավական է նրան տալ ազատություն, և մարդն այն կվերածի ամենաթողության, իսկ բարության և բարոյականության իդեալները նա կօգտագործի որպես դիմակ իր իրական եսապաշտական դեմքը քողարկելու համար: Մարդը կարիք ունի կարգուկանոնի, կարգուկանոնն էլ՝ իշխանության, իսկ իշխանությունը՝ խաբկանքի, որը կարելի է քողարկել տարբեր ուտոպիստական ծրագրերով, ինչպիսիք են ժողովրդավարությունը, ազատականությունը, քրիստոնեությունը, լուսավորականությունը և այլն: Եվ նա, ով համաձայնում է իշխել, պետք է կարողանա գիտակցաբար օգտագործել կրոնի, իդեալների, խաբկանքի, գայթակղության և բռնության գործոնները (կարելի է նույնիսկ Հիսուսին հայտարարել մարգինալ և դատապարտել) ինչպես անձնական, այնպես էլ հասարակական շահերի իրականացման համար: «Իրատեսական» մտածողությունը մշտապես հարկադրված է ազատվելու մետաֆիզիկական և բարոյական նախապաշարմունքներից, որի դեպքում հետազոտող միտքը հասնում է իրականությունը անկանխակալ ուսումնասիրելու և գնահատելու մակարդակին: Ստացվում է, որ Մեծ Հավատաքննիչը առաջին պոզիտիվիստական քաղաքագիտության ներկայացուցիչներից էր, որը, իրատեսորեն և փորձնականում գնահատելով մարդկային էության որակները, բարձրաձայնում է քաղաքական ինստիտուտների անհրաժեշտության մասին, առանց որոնց հնարավոր չէ պատկերացնել մարդկային սոցիոկենցությունը: Այստեղ բացահայտվում են ժամանակակից քաղաքական էլիտարիզմի հիմնական դրույթները, ըստ որոնց՝ մարդկությունն ընդհանուր առմամբ բաղկացած է մեծամասնական զանգվածից և ընտրյալ փոքրամասնությունից: Մեծաքանակ զանգվածների գիտակցությունը գտնվում է անազատության մեջ և մշտապես կարիք ունի կուռքերի, որոնց վերագրելով իրենց կեցության պատասխանատվությունը՝ զանգվածները ձերբազատվում են կեցության իմաստավորման ինքնուրույն անդրադարձումից: Օժտված լինելով կեղծ գիտակցությամբ՝ զանգվածը ենթակա է մանիպուլյացիայի և իր գոյության իմաստավորման և կեցության բեռը թեթևացնելու համար մշտապես կարիք ունի գաղափարախոսությունների: Իսկ ընտրյալ փոքրամասնությունը անդրադարձման ընդունակ մտածողությամբ օժտված խավն է, որը կորցրել է զանգվածին բնորոշ միամտությունը, չի հավատում բացարձակ արժեքների գոյությանը և ըստ այդմ՝ չի ենթարկվում գաղափարախոսական մանիպուլյացիաների: Նա գտնվում է չարից և բարուց անդին աշխարհում, որտեղ այլևս բարոյականությունը չի կարող հավակնել սոցիոկենցության բացարձակացված արժեքի տիտղոսին, որտեղ ճշմարտությունը բարձր է գնահատվում բարոյականությունից: Այստեղ արդեն մտացածին են դառնում ժողովրդավարության և ազատա-

¹³ Տե՛ս Слотердајк П., նշվ. աշխ., էջ 195:

կանության մասին վեհացված պատկերացումները: Վերջիններս իշխանական ցինիզմի պրիզմայով գտելու դեպքում համապատասխանաբար վերածվում են ամբոխավարության և ամենաթողության: Այսպիսով՝ ժամանակակից սոցիալ-քաղաքական ցինիզմը հոգեբանական և իմաստային հանգրվան է դառնում և՛ զանգվածի համար, որը ցինիզմի ենթարկելով սոցոնշակութային արժեքների ունիվերսալությունը, կամայականորեն տրվում է գաղափարախոսությունների խաբկանքին, և՛ իշխանական ընտրանու համար, որը իրատեսորեն զնահատելով իրականությունը և գտնվելով չարից և բարուց անդին մակարդակում, օժտված լինելով լուսավորյալի կարգավիճակով, ինքն իրեն նաև իշխելու և ճշմարտություններ ստեղծելու իրավունք է վերապահում:

Ցինիզմը, ըստ էության, կատարում է սոցիոկեցության խաբկանքների և դիմակների բացահայտման գործառույթ: Քողազերծելով իրականության պատրանքային, թվացյալ կեցությունը՝ ցինիզմը հավակնում է իրերն ու երևույթները տեսնել այնպիսին, ինչպիսին նրանք կան: Այն գտնվում է չարից և բարուց անդին կարգավիճակում և միակ արժեք է ճանաչում ճշմարտությունը: Մերկացնում է սոցիալական իրականության առասպելների արհեստականությունը՝ վերջիններս դիտելով որպես մարդկային մտքի ստեղծագործության արդյունք, որը, պատմական, քաղաքական, տնտեսական իրավիճակներից ելնելով, կատարում է իշխանության վերարտադրման և նեղ անձնական շահերի բավարարման գործառույթ: Իսկ եթե բարոյական, սոցիալական վերանձնային արժեքները զուտ գործառույթի դեր են կատարում, ապա դրանք կորցնում են ունիվերսալության կարգավիճակը: Սակայն, վերջին հաշվով, մարդկային պատմությունը ամբողջովին կերտվել է խաբկանքի և առասպելների հաջորդափոխության ճանապարհով, այսինքն՝ խաբկանքն ու առասպելները սոցիալական համակարգերի կառուցարկման գործում որոշ իմաստով դրական նշանակություն են ունեցել, քանզի ստեղծել են իմաստային այնպիսի հարացույցներ, որոնք մարդուն տվել են կենսագործելու հնարավորություն: Փաստորեն, առասպելները ոչ միայն իրականության կեղծման և մեկնաբանության գործառույթ են կատարում, այլև կերտում են իրականություններ, կյանքին հաղորդում են իմաստային կողմնորոշիչներ: Ուստի, արժեքային պատրանքների ցինիկ մերկացման հետևանքով կարող է պարզվել, որ արժեքային ճշմարտություններն ըստ էության լավ քողարկված առասպելներ են, իսկ դա կարող է հանգեցնել կեցության իմաստային ճգնաժամերի, որը, թերևս, մարդաբանական ավելի մեծ վտանգներ պարունակող կենսադիրքորոշում է:

ЛЕВОН БАБАДЖАНИЯН – Социокультурные предпосылки формирования цинизма. – Цинизм как нигилистическая, всеотрицающая жизненная позиция сопровождала весь исторический путь человеческой мысли. В индустриальном обществе в результате цивилизационных, политических, экономических, исторических, социальных и культурных трансформаций формируется некое новое социокультурное пространство, в котором искажаются прежние смысловые ориентиры бытия. В новом социокультурном пространстве цинизм может проявляться в новых формах. При этом он характеризуется рядом функциональных и феномено-

логических особенностей. В статье выделяются социально-политические, социально-экономические, социально-антропологические и этико-психологические факторы его проявления. Их анализ показывает, что цинизм и в личностной, и в общественной своих разновидностях – это позиция, препятствующая объективному осмыслению бытия. Именно потому для нормальной жизнедеятельности как отдельного индивида, так и общества в целом преодоление цинизма становится весьма важной задачей.

LEVON BABAJANYAN – *Social-Cultural Preconditions of the Formation of Cynicism.* – Throughout history cynicism has always accompanied human thought as a refusing-denialist attitude towards sociality. In industrial society due to political, economic, historical, social and cultural transformations a new social-cultural space was formed where formerly functioning meaning directives of being are distorted. During the formation of new social-cultural environment new opportunities for cynicism emerge. In the context of modernity cynicism can be described by a number of functional and phenomenological peculiarities. Social-political, social-economic, social-anthropological and moral-psychological functional factors of cynicism are distinguished. When these factors are analyzed it turns out that cynicism, a phenomenon that can surface both on individual and social levels, is such an attitude that contains dangerous obstacles for giving a meaning to being. Overcoming cynicism may become an issue of vital significance for ensuring survival of both each individual and the whole society.